

Impulzem k vytvoření tohoto příspěvku bylo rozhodnutí věnovat se problematice učení z textu spojené s výzkumem dějepisných učebnic na příkladu formování obrazu významných osobností českých dějin přímo v pedagogické praxi. Následně se budeme zabývat osobností církevního reformátora mistra Jana Husa a proměnám jeho obrazu v dějepisných učebnicích od vzniku Československé republiky 1918 do pádu totalitního režimu v roce 1989.

Než však přistoupíme k vlastní analýze, povšimneme si školní učebnice a toho, jak ji vnímají současní historikové v Německu, Polsku³ i českém prostředí⁴. Tito většinou shodně minimálně v posledních zhruba dvaceti letech pohlížejí na učebnice, a to nejen dějepisu, jako na písemný pramen zásadního významu. Můžeme konstatovat, že dějepisná učebnice je historickým pramenem „na druhou“. Primárně přináší informace o dané osobnosti, období atd., je možné však vysledovat také v konkrétní historické epoše panující politické vlivy (ideologie), které mají zásadní vliv na narativ učebnice a preferovaný historický náhled na sledovanou osobnost. V neposlední řadě je možné sledovat také změny v koncepci učebnic z metodického hlediska nebo proměny narativu z aspektu českého jazyka (stylistický vývoj i změny jazykově-gramatické.) Učebnice dějepisu více než kterékoli jiné odrážejí stav společnosti a dominující názor na to, co a v jaké podobě je třeba uchovat v kolektivní paměti/historickém vědomí, dokumentují i soudobý způsob nazírání na historické osobnosti a události.⁵ Propojení historického a školního historického pramene v dějepisných učebnicích je zcela zjevné. Toto základní edukační médium tak může být považováno za „historický pramen na druhou“. Vlastní text učebnice reflektuje různé aspekty historického období, ve kterém vznikl.⁶

V rámci tohoto textu se zaměříme na faktografii, která je u sledované osobnosti Jana Husa v učebnici uvedena a zmíníme fakta, která jsou v konkrétní učebnici jedinečná. Všimneme si případných odlišností v narativu autorů analyzovaných učebnic a stručně zmíníme i jazykovou stránku historického textu v učebnicích. Vyhledávána a uvedena především v učebnicích do roku 1989 jsou také metodicko – didaktická učebnicová specifika vypovídající o změnách v úrovni školství (metodické pokyny, ikonografický materiál, otázky k textu apod.)

³ MATERNICKI, Jerzy. *Nowe drogi w nauczaniu historii*. Lodź 1991.

⁴ GRACOVÁ, Blažena. Významné osobnosti německé a rakouské kultury a politiky ve vědomí české studující mládeže. In *Historica* 6, Ostrava, FF OU 1998, s. 121-136. GRACOVÁ, Blažena. Významné české a polské osobnosti v historickém vědomí studující mládeže. In *Historica* 5, Ostrava, FF OU 1997, s. 197-223.

⁵ SCHREIBER, Waltraud – SCHÖNER, Alexander. *Für Geschichtsbewusstsein. Teilprojekt – Schulbuchanalyse*. GEI Institut 2008; MATERNICKI, Jerzy. *Nowe drogi w nauczaniu historii*. Lodź 1991; BENEŠ, Zdeněk. *Co je a co není oborová didaktika*. Praha 2009.

⁶ Mj. je možné analyzovat učebnici po stránce jazykové/textové (vývoj jazykové kultury, změny ve slovní zásobě, změny pravopisné, posun stylistických tendencí atd.), čemuž se ve vysoké míře věnuje např. soudobá německá didaktika (SAUER, Klett 2009 nebo SCHREIBER – SCHÖNER – SOCHATZY, Stuttgart 2013).

Vnímání osobnosti mistra Jana Husa čili obraz Husa v historickém vědomí národa

V generačně proměnlivém historickém vědomí či v generačně různící se historické paměti byl Jan Hus osobností velmi různorodou od reformátora církve přes mučedníka až po světce⁷, od národního buditele a patriota přes sociálního revolucionáře, hlas lidu až po průkopníka komunismu. Jeho odpůrci v něm zase viděli kacíře, odpadlíka i fanatika a náboženského tmáře. Jan Hus, římskokatolický kněz a náboženský myslitel kritizující ve svých kázáních i univerzitních přednáškách mravní úpadek katolické církve byl v roce 1999 rehabilitován papežem Janem Pavlem II. a uznán za církevního reformátora. K jeho učení a odkazu se hlásí v současnosti všechny nekatolické církve v České republice (především však Církev československá husitská, Pravoslavnou církví je uctíván jako svatý mučedník). Pojetím Husovy osobnosti v učebnicích dějepisu již se někteří autoři zabývali. Šlo však většinou pouze o učebnice současné.⁸

Druhý život této významné osobnosti českých dějin začal vznikat datem jeho nelítostné smrti 6. července 1415 díky Petru z Mladoňovic a jeho „Relatio de Magistro Iohanne Hus causa in concilio Constantinensi acta“ (Zpráva/Relace o mistru Janu Husovi).⁹ Závěr spisu nazvaný Pašije je odkazem na Kristovo utrpení a Hus je představen jako světec, který položil život za pravdu a víru. Takto Husa přijímalo utrakvistické prostředí v Čechách, ale katolická církev ho logicky nahlížela jako kacíře. V Piccolominiově¹⁰ Historii české však nalezneme i určitý pozitivní pohled, Hus byl podle něho „výmluvný a proslul bezúhonným životem,“¹¹ dostal se však na sceně a „následovali skoro všichni kněží, obtíženi dluhy, pověstní zločiny a buřičstvím, kteří se domnívali, že pomocí novoty uniknou trestům.“¹²

V 16. století byl druhý život Mistra Jana znovu vzkříšen v Německu Martinem Lutherem, pro kterého se Hus stal vzorem a zasadil se i o vydání jeho díla De ecclesia/O církvi¹³. V českém prostředí ve stejné době nacházíme dokonce katolického autora s v zásadě pozitivním náhledem na Husa. Václav Hájek z Libočan jej považoval za dobrého a učeného muže a do kontrastu k němu klade Žižku s jeho „morděři“¹⁴.

V pobělohorském období se silnou rekatolizací byla samozřejmě dominantní snaha jakoukoli připomínku středověkého kazatele zlikvidovat, aby na české země nepřetržoval náhled jako na sídlo kacírů a místo zrodu hereze. O formování Husova obrazu v této době tedy logicky nelze hovořit.

⁷ AUGUSTA, Pavel a kol. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha 1993.

⁸ NOVOTNÝ, Robert. Jan Hus a husitství v učebnicích dějepisu. In Dějiny a současnost: kulturně historická revue, roč. 24, č. 4, 2002, s. 13-17.

⁹ Petri de Mladoniowicz relatio de Magistro Iohanne Hus. In: Fontes rerum Bohemicarum VIII. Petri de Mladoňovic opera historica nec non aliae de M. Iohanne Hus et M. Hieronymo Pragensi relationes et memoriae. S. 25-120. Ed. Václav Novotný, Praha 1932.

¹⁰ Eneáš Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II. (1405-1464).

¹¹ ENEA SILVIO (PICCOLOMINI): Historia Bohemica/Historie česká. Ústav pro klasická studia Akademie věd České republiky, Praha, KLP 1998, s. 248.

¹² ENEA Silvio, Historia Bohemica. Praha 1998, s. 254.

¹³ FORST, Vladimír ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 2/1 (H-J). 1. vyd. Praha 1993, s. 396.

¹⁴ POLC, Jaroslav V. Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti. Vranov nad Dyjí 2015.

Znovu se na historické scéně Jan Hus a husitství objevují až v době osvícenství. Ačkoli pro některé osvícence byl Hus náboženským tmářem, František M. Pelcl jeho význam srovnával přímo s císařem Josefem II. pro jejich společnou snahu o reformu církve. Z tohoto důvodu se Hus stal pokrokovou osobností a mohl být vzorem jak pro přívržence Josefa II. i pro první národní buditele u nás. Obrozenci Husa posuzovali jako člověka, který se „*postavil pražským Němcům a dokázal ze země cizáky vypudit.*“¹⁵

Jana Husa si velmi vážily i osobnosti jako byl Ján Kollár a především pak František Palacký, jehož interpretace v Dějinách národa českého Husův i celkový obraz husitství ovlivnila na dlouhou dobu. Hus podle názoru Palackého sehrál zásadní roli v počátcích národního hnutí, uvědomění si slovanství a formování odporu proti germanizaci.

Dalo by se říci, že snad obraz žádné z historických osobností našich dějin neprošel tolika proměnami jako Jan Hus, k jeho odkazu se hlásil ve stejné době jak T. G. Masaryk a jeho příznivci, tak i přívrženci dělnického hnutí. Masaryk Husa uznával především jako morálně inspirativní náboženskou osobnost s vlivem na český národ a zrod reformace. Dělnictvo v Husovi vidělo zase primárně pokrokovou osobnost bojující za sociální rovnost.¹⁶

Oslavován byl i v období první světové války, kdy Masaryk přesně na den výročí pětiset let od Husova upálení vyhlásil boj habsburské monarchii.

Na tomto místě vnímáme jako vhodné zmínit počátky „*sporu o smysl českých dějin*“ mezi J. Pekařem a T. G. Masarykem, protože jeho předmětem byla mimo jiné také osobnost Jana Husa.¹⁷ Pekař kromě jiného zdůrazňoval neoddělitelnost velkých postav našich dějin např. Jana Husa, Jana Amose Komenského od křesťanské víry, ale současně jejich náboženský rozměr na rozdíl od Masaryka odkázal do minulosti. T. G. Masaryk ve své práci o Janu Husovi tvrdí: „*Jsme národ Husův a rádi se tak zoveme – avšak jsme tím národem Husovým do opravdy a ve skutečnosti? Nejsme. Ještě nejsme...*“¹⁸

Mistr Jan Hus je v Masarykově pojetí hrdinou, který se ve své době dokázal postavit nejsilnější autoritě – církvi a papeži, a tím prokázal nejen osobní statečnost, ale především svobodu myšlení. Husův nejobsáhlejší a nejvědeckější spis „*De ecclesia*“ tento fakt dle Masaryka dokládá nejpřesvědčivěji. Celá podstata Husovy existence i mučednické smrti tkví v tom, že dokázal veřejně prohlásit potřebu podřízenosti církevní autoritě mravnosti a zbožnosti. Z Masarykova díla,

¹⁵ POLC, Jan Hus.

¹⁶ KAPUSTOVÁ, Irena. Masarykův pohled na osobnost Jana Husa a jeho pozici v českých dějinách (Součást sporu o smysl českých dějin). In *Motus in verbo*, 2017, vol. 6, no. 1, p. 7-13.

¹⁷ Historik Josef Pekař v rámci sporu o smysl českých dějin obhajuje prof. Jaroslava Golla, proti Masarykovi slovy že „*tam, kde není solidní heuristiky a pečlivé kritiky, nemůže být vědy.*“ Pekař, významný historik a autor středoškolských dějepisných učebnic (1870 – 1937), Masarykovi vytýkal především svévolné zacházení s historickými fakty a také tezi o reformačních základech českých dějin. Sám pak zdůrazňoval hlavně národní moment v českých dějinách. Tento prvek naopak odmítal Masaryk s tvrzením, že mravnost a humanita musí být samozřejmým základem každé společnosti. V průběhu přes čtvrt století trvajícího sporu se do něj zapojilo vedle prof. Pekaře i mnoho dalších historiků a řešeny byly zásadní i méně podstatné otázky. KAPUSTOVÁ, Masarykův pohled, s. 31-33.

¹⁸ MASARYK, T. G. Jan Hus. Naše obrození a naše reformace. Praha 1908, s. 3, kap. 1.

konkrétně z publikace „Jan Hus. Naše obrození a naše reformace.“, vyplývá hluboká úcta k osobnosti Jana Husa a v rámci našich novodobých dějin ho T. G. Masaryk staví na jednu z nejvyšších příček mezi osobnostmi českých dějin.¹⁹

Stopy Husova myšlení a odkazu i zcela vědomou návaznost na Mistra Jana Husa T. G. Masaryk hledá a nachází v díle nejvýznamnějších národních buditelů – Dobrovského, Kollára, Šafaříka, Palackého a Havlíčka. Po vzniku Československé republiky vedl spor o Husa až k tzv. Marmaggiho aféře, která se dotkla zahraniční politiky a diplomatických vztahů.²⁰

V období socialistického Československa se osobnost Jana Husa stala ideologickým nástrojem komunistického režimu. Ministr školství Zdeněk Nejedlý²¹ vyzvedával „sociálně-revoluční“ rozměr Husova díla a myšlenek a po únorovém převratu 1948 komunisté zcela potlačili náboženskou dimenzi osoby Jana Husa a představovali jej jako revolucionáře a tribuna lidu, následné období husitství pak nazvali revolucí, která poprvé směřovala ke komunistickým ideálům.

Význam Jana Husa nejen v českých dějinách i v dnešní době vyzvedl např. papež František při příležitosti šestisetletého výročí Husova upálení slovy: „... je třeba dál studovat osobu a činnost Jana Husa, který byl dlouho předmětem sváru mezi křesťany a dnes se stal pohnutkou k dialogu. Toto ideologicky nepodmíněné bádání bude důležitou službou historické pravdě, všem křesťanům a celé společnosti, i za hranicemi vaší země.“²²

Učebnice meziválečného období o Janu Husovi

Prvorepublikové učebnice přinášejí o Janu Husovi víceméně identické informace a v obdobném rozsahu jako učební texty ve 2. polovině 19. století. Od předchozího období²³ se liší modernějším jazykem a informace jsou detailnější a více komparovány se vznikem republiky a nadšením z jejího budování.²⁴

J. Pekař ve svých Dějinách československých píše o „Janu z Husince, řečeném Hus, jako o vůdčí osobnosti hnutí vzdělaných a nadšených horlitelů pro nápravu církve, ... který záhy proslul jako buditel vědomí národního.“²⁵ Šustova charakteristika je ještě údernější. Jana Husa vidí jako „nadšeného hlasatele mravní očisty křesťanstva, který ... důrazně tepal zlořády zesvětštělého kleru.“²⁶ Obě učebnice pak zmiňují

¹⁹ Dnešní členění dějin tomuto pohledu neodpovídá a více než pravděpodobně by současný historik Jana Husa průkopníkem či prvopočátkem novodobých dějin nenazval.

²⁰ Papežský nuncius Francesco Marmaggi protestně opustil republiku a došlo k dočasnému rozvázání diplomatických styků mezi ČSR a vedením římskokatolické církve ve Vatikánu – důsledek oslav 510. výročí upálení MJH. In POLC, Jan Hus, 2015.

²¹ Pod vlivem historických románů A. Jiráska.

²² www.radiovaticana.cz 15. 6. 2015.

²³ Srov. s TOMEK, Václav Vladivoj. Děje království českého, Děje mocnářství rakouského nebo Novější dějepis rakouský. Praha 1890.

²⁴ PEKAŘ, Josef. Dějiny Naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupený: pro nejvyšší třídy škol středních Praha: Historický klub Praha (1872-1981), 1914. PEKAŘ, Josef. Dějiny československé pro nejvyšší třídu škol středních. Praha 1921.

²⁵ PEKAŘ, Josef. Dějiny československé 1921, s. 49.

²⁶ BIDLO, Jaroslav – ŠUSTA, Josef – HÝBL, František. Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648. Praha 1921, s. 110.

význam Dekretu kutnohorského 1409 pro český národ, přičemž Josef Šusta²⁷ více akcentuje Husův podíl na něm a jeho vlastenecký aspekt slovy: „Čechové těžce nesli, že na jejich rodné půdě rozhodují svou většinou tři národové cizí a že zejména Němci říšští zabírají nejlepší místa v kolejích a hodnostech akademických.“²⁸ Vzestup role Jana Husa v období po vzniku Československa je zřejmý nejen z formulací a důslednějších analýz Šustových, ale také z celkového rozsahu textu (5 stran).

Jak Pekař, tak i Šusta uvádějí zásadní vliv díla Johna Wiclifa²⁹ na učení Husovo. Shodně však konstatují, že nepřejímal jeho myšlenky bez výhrad a zdůrazňují vliv Husových předchůdců, tzn. domácí vzory a vlivy. Husova kázání měla velký ohlas u širokých lidových vrstev, protože je svým posluchačům předával v rodném jazyce a užíval hlavně hovorový jazyk („lidovou mluvu“), zjednodušil rovněž český pravopis.³⁰

„Hus byl hotov trpěti za své přesvědčení... doufal také, že obecná nálada opravná usnadní mu, aby v akademické disputaci před nejvyšším sborem křesťanstva obhájl svých myšlenek“³¹ – těmito slovy Šusta oceňuje mravní sílu Jana Husa a dále vysoce hodnotí, že v průběhu vleklého kostnického procesu dokázal ještě „vroucnými a dojemnými dopisy povzbuzovat svých věrných v Čechách“. Jazyk učebnice Všeobecný dějepis³² je velmi květnatý a emotivní. O Janu Husovi autor hovoří v kontextu nejen českých, ale i evropských, primárně církevních dějin. Akcentuje jeho roli vlasteneckou a reformní, uvádí jmenovitě i jeho dobové příznivce a pokračovatele. V Pekařově učebnici Dějiny československé si můžeme o Husovi přečíst text mnohem střízlivější v rozsahu cca 1,5 stránky. Vyznění a učebního textu a hodnocení Jana Husa jsou však u obou autorů obdobné. Pekař završuje evaluaci dosahu Husových myšlenek pádným konstatováním, že „Čechové spatřovali v odsouzení Husově odsouzení celého národa.“³³

Další autor několika dějepisných učebnic J. Pešek vykresluje v učebnici pro nižší třídy středních škol z roku 1924 Jana Husa (2 strany textu) jako stoupence Wiclifa, kterého od myšlenek anglického reformátora neodradila ani klatba. Vidí Husa také jako člověka s vlivem na panovníka, protože spolu s přítelem Jeronýmem „přesvědčili krále, ke změně poměru hlasů na univerzitě ve prospěch Čechů, přirozených dědiců království“³⁴. Pešek akcentuje dále Husův postoj proti odpustkům a celkovému stavu církve, v učebnici z roku 1938 navíc ještě podtrhuje jeho nabádání k lepšímu životu a zmiňuje jeho činnost spisovatelskou.³⁵ V obou vydáních své učebnice se Pešek nejpodrobněji věnuje Husovu procesu v Kostnici a zmiňuje, že kazatel věřil, že zde své učení obhájí. Pro neodvolání svého názoru byl ale pro-

²⁷ 1874 – 1945 vedle již zmiňovaného historika J. Pekaře patřil k předním historikům tzv. Gollovy školy (historik, autor učebnic, politik).

²⁸ BIDLO – ŠUSTA – HÝBL, Všeobecný dějepis, s. 111.

²⁹ U Pekaře „Wiklif“, u Šusty „Wiklif“.

³⁰ BIDLO – ŠUSTA – HÝBL, Všeobecný dějepis, s. 111.

³¹ BIDLO – ŠUSTA – HÝBL, Všeobecný dějepis, s. 113.

³² BIDLO – ŠUSTA – HÝBL, Všeobecný dějepis.

³³ PEKAŘ, Josef. Z domova a ciziny. Díl 2. Obrazy z dějin starověkých a středověkých. Pro nižší třídy škol středních. Praha 1923, s. 50.

³⁴ PEŠEK, Josef. Z domova a ciziny. III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých pro nižší třídy škol středních. Praha 1924, s. 17.

³⁵ PEŠEK, Josef. Učebnice dějepisu pro nižší třídy středních škol. Vlastivěda. Praha 1938, s. 54.

hlášen za kacíře a upálen. V předválečném učebním textu (1938) je kapitola o Janu Husovi završena jeho vzkazem českému národu: „Milujte se vespolek a dbejte, aby mezi vámi nepovstaly žádné rozkoly, zrady a hněvy!“³⁶ – bezpochyby již s cílem výzvy nejen školákům, potažmo národu, k semknutí se proti nacistické hrozbě.

Z textu Arnošta Cahy v učebnici určené žactvu škol obecných a měšťanských je na rozdíl od Karla IV. (jehož považoval za příliš vstřícného k říši a Němcům) patrný vřelý vztah autora k „mistru Janu Husovi“, který podle jeho názoru „působil směrem ke všem vrstvám společnosti, duchovním i světským, především nábožensko-mravně“³⁷ a jeho hlavním cílem byla snaha o nápravu církve. Nezapomíná na Husovu inspiraci „Janem Viklešem“. Naprosto transparentní je i Cahův názor na papeže a církevní hodnostáře. O papeži píše, že byl „dříve námořní lupič a vrah“. Z uvedeného je zcela zřejmá polarizace autorova vztahu k celé katolické církvi na straně jedné a k Husovi s jeho stoupenci na straně druhé. Jana Husa označuje za „původce velikého hnutí husitského, jež je nejslavnější stránkou v knize našich dějin.“³⁸ Vyzdvihuje také jeho vlastenectví, jeho přínos českému pravopisu a vnímá jej jako zakladatele novodobého českého písemnictví. Dále Caha tvrdí, že „mistr Jan Hus byl neohroženým hlasatelem pravdy, ... který ta toto právo, za svobodu svědomí stoupil na hranici a dobyl si tak nároků na nehynoucí vděčnost všeho vzdělaného lidstva.“³⁹ Autor Husovu smrt upálením hodnotí jako potupu českého národa, která vyvolala v Čechách velké pobouření.

Komparace autorských přístupů k osobnosti Jana Husa

Všichni zmiňovaní autoři mají na Jana Husa (a následně i na husitství) jednoznačně pozitivní názor a vnímají ho jako výjimečnou osobnost našich dějin, navazující období husitského hnutí je pro ně zásadní dějinnou událostí české historie.

Velmi fundovaně předkládá svůj výklad Josef Pekař, který ač na nevelkém prostoru o osobnosti informuje komplexně a v celoevropském kontextu církevním a světském. Josef Šusta studenty s Husem seznamuje rovněž erudovaně a zároveň ze všech autorů nejobsáhleji. Z jeho práce zcela jasně vyplývají veškeré vztahy a souvislosti, faktografie je velmi logicky členěna. V kontrastu s ostatními uvedenými autory vyzvedl u Jana Husa nový aspekt: učenec a kazatel byl ochoten a schopen stát za svou pravdou a zemřít pro ni mučednickou smrtí, což je důkazem jeho obrovské mravní síly. K obdobnému závěru ostatní autoři zmíněných dějepisných učebnic nedošli, respektive explicitně jej nevyjádřili.

Kapitola o Janu Husovi v Peškově učebnici působí sice velmi přehledně (členění a podnadpisy), avšak některá fakta zde stojí osamoceně a vytržená z kontextu, chybí kontinuita a vazby (např. odstavce „Za Wiklifem“, „Tři papežové“ či „Tři králové němečtí“⁴⁰). Za stěžejní prvky Husovy charakteristiky považuje vlastenectví a sociální pohnutky.

³⁶ PEŠEK, Učebnice dějepisu pro nižší..., s. 55.

³⁷ CAHA, Arnošt. Malé dějiny československé. S přehledem občanské nauky. Žactvu škol obecných a občanských. Brno 1920, s. 24.

³⁸ CAHA, Malé dějiny československé, s. 24.

³⁹ CAHA, Malé dějiny československé, s. 24.

⁴⁰ PEŠEK, Josef. Z domova a ciziny. III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých pro nižší třídy škol středních. Praha 1924, s. 17-18.

Učebnicový text o J. Husovi od A. Cahy s Pekařovým, Šustovým a Peškovým nelze identifikovat. Jakkoli je Cahův pohled na tuto osobnost jednoznačně pozitivní, lze ho hodnotit spíše jako dogmatický. Vzhledem k Husovi, jeho předchůdcům i zahraničním vzorům a husitství obecně nešetří autor superlativy, navíc je předkládá studentům jako fakta nepřipouštějící diskuzi. Hodnocení Husových odpůrců je často rovněž často jednostranným negativním soudem (například označení papeže za lupiče a vraha; Zikmunda za věrolomníka apod.) Jan Hus stojí u A. Cahy neoddiskutovatelně na piedestalu a tyto názory učebnice žákům předkládá zcela nekompromisně.

Rozpad monarchie a zrod Československé republiky byl velmi těsně spojen s národnostním hlediskem a nové nároky vyplývající z této situace se uplatňovaly i při tvorbě textů dějepisných učebnic. Posun pojetí textu směrem ke zdůraznění národa a lásky k nové vlasti je patrný u všech sledovaných autorů a učebnic. Nejméně je to patrné snad u prvního vydání Pekařových Dějin Československých, které byly modifikovanou verzí Dějin naší říše z období habsburské monarchie. Přesto již i u něho tento trend jednoznačně vnímáme. V české historiografii období první republiky byl výklad dějin s akcentací národa a vlasti dominantní.⁴¹ Explicitně se vlastenecký a národní úhel pohledu prosazoval právě v pojetí Jana Husa a celého husitství. Stejně jako ostatní autoři píše v tomto duchu i J. Šusta, na rozdíl od nich však podává ucelený obraz konkrétního úseku českých dějin a přitom reflektuje různé aspekty daného tématu a české dějiny vztahuje k evropskému celku. Primárně nezapomíná na hledisko hospodářské nebo sociální.

Čistě s důrazem na národní orientaci jsou psány učebnice Peška i Cahy. Josefa Peška Kutnar charakterizuje jako „nepřítel štastného popularizátora národních dějin ve středoškolských učebnicích“ a jeho učebnici je možné nahlížet jako střední cestu mezi Šustou a Cahou. Peškovo pojetí se přibližuje Šustově naraci, ale preciznosti jeho kontextuálního výkladu nedosahuje. Akcentováním národnostního úhlu pohledu se blíží Cahovu pojetí, avšak ne jeho individuálnímu vyhraněnému náhledu na osobnost Husa. Cahův výklad je napsán s až radikálním nacionálním akcentem a některé pasáže jsou značně expresivní.

Protektorátní učebnice dějepisu

Téma Jana Husa a husitství se v době druhé republiky⁴² a protektorátu⁴³ se vyučovalo rovněž podle cenzurovaných prvorepublikových učebnic. Později výuka probíhala také na základě nově vydané učebnice dějepisu Stručné dějiny říše vydané v roce 1943. Husovi je v ní věnováno osm řádků, ve kterých se dočteme o jeho snaze o „pronikavé reformy církevní a kulturní,“⁴⁴ dále pak že byl „vášnivý

⁴¹ NODL, Martin. Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století. Brno 2007, s. 106-108. KUTNAR, František. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické. Praha 1977, s. 208.

⁴² Období po Mnichovské dohodě od 1. října 1938 do 15. března 1939.

⁴³ Protektorát Čechy a Morava (německy Protektorat Böhmen und Mähren) – pohraniční část území (15. března 1939 - 8. května 1945) okupovaná nacistickým Německem.

⁴⁴ KOLEKTIV autorů. Stručné dějiny Říše [Kurzgefasste Reichsgeschichte]: učebnice dějepisu pro žactvo škol hlavních a nejvyššího stupně škol Praha 1943, s. 35.

řečník, za nímž brzo hrnuly se velké davy lidu.“⁴⁵ Dokonce dvakrát v tomto krátkém textu autor zdůrazňuje, že Husovým velkým vzorem byl Viklef. Husova smrt je zmíněna velmi lapidárně v souvislosti s kazatelovým vystoupením proti papeži, následné klatbě, dalším působením na venkově, „až byl posléze katolickou církví upálen jako kacíř.“⁴⁶ V úvodním souvětí k tématu Jan Hus autoři textu neopomněli poznámku o husitství jako období snahy pronásledovat německý lid v českém prostoru, pokusy Čechů odtrhnout se od říše, což vedlo k úpadku kultury a blahobytu. Náhled na husitské hnutí je tedy vyjádřen zcela explicitně, avšak k Janu Husovi se autoři nestaví nijak negativně, jeho reformátorství a vliv Viklefa dokonce vyzdvihují.

Poválečné učebnice

V učebnici pro osmileté kurzy středních škol Joza na postavě Husa představuje princip formování revolučních sil. Jan Hus svými myšlenkami vyjádřil představy lidu, který je přijal za své a byl ochoten za ně bojovat. Hus se tak v jeho pojetí stává revolučním ideologem, za kterým stály široké lidové masy a po jeho upálení se přetavily v hlavní revoluční sílu.⁴⁷ O Husově označení za kacíře, nemožnosti obhájit a vysvětlit své učení před koncilem a následném upálení se v učebnici dočteme, že „bylo považováno za potupení a odsouzení celého národa.“⁴⁸ V osobnostní charakteristice je zdůrazňována jeho chudoba, empatie k chudým a kritika bezcharakterního kléru i světské šlechty, která vykořisťuje lid a nepečuje o své poddané – v takovém případě „má lid právo odmítnout poslušnost.“⁴⁹ Bohatství církve je zde uvedeno jako hlavní příčina zla a rozvratu společnosti a slovy kazatele naznačena i cesta k nápravě: „Je třeba odejmout církvi majetek, který ji kazí... Psi se o kost hryžou, vezmi ji a přestanou.“⁵⁰

V učebním textu Dějiny ČSR⁵¹ Václava Husy je v souvislosti s Husem a husitstvím zcela explicitně používána komunistická terminologie (např. „... hloubka třídních rozporů musela se projevit i v ideologii“⁵² a dokonce i doslovná citace z Engelsovy Německé selské války⁵³: „Je jasné, že se všechny všeobecně vyslovené útoky proti feudalismu musely stát především útoky proti církvi, všechny revoluční a politické doktriny musely být zároveň převážně theologickým kacířstvím. Aby tehdejší společenské poměry přestaly být nedotknutelné, bylo třeba strhnout jim svatozář.“) Hus je vyzdvihován za to, že ve svém odporu proti zlořádům ve společnosti dokázal propojit teorii a praxi a kritizoval „bohaté církevní hodnostáře, rozmařilost všech boháčů a vyvyšující se vykořisťování lidových vrstev.“⁵⁴ Dále je autorem vykreslen

⁴⁵ Stručné dějiny říše. Praha 1943, s. 35.

⁴⁶ Stručné dějiny říše. Praha 1943, s. 35.

⁴⁷ JOZA, Jaroslav – PÖSL, František – VARCL, Ladislav. Dějepis pro kurzy pro doplnění základního vzdělání. Praha 1960, s. 103.

⁴⁸ JOZA – PÖSL – VARCL, Dějepis pro kurzy, s. 103.

⁴⁹ JOZA – PÖSL – VARCL, Dějepis pro kurzy, s. 104.

⁵⁰ JOZA – PÖSL – VARCL, Dějepis pro kurzy, s. 105.

⁵¹ HUSA, Václav. Dějiny ČSR. Praha 1954, s. 67.

⁵² HUSA, Dějiny ČSR, s. 67.

⁵³ Ze s. 36, vyšlo v nakl. SVOBODA 1950.

⁵⁴ HUSA, Dějiny ČSR, s. 68.

jako smělý reformátor, který navzdory všem zákazům z nejvyšších církevních míst stále „... hájil myšlenky zlepšení života prostých lidí a dále horlil proti církvi.“⁵⁵ Z Husova učení autor jako nejpodstatnější vyzdvihuje teorii o tom, že „jen spravedlivý a ctnostně žijící pán může vládnout nad poddanými. Jakmile se pán (šlechtic, církevní hodnostář nebo i král a císař) dopustí hříchu, poddaní jsou zproštěni poslušnosti.“⁵⁶ Jako důvod Husova upálení učebnice uvádí, že císař i církve si byli dobře vědomi toho, že v Husovi mají nepřítele snažícího se reformovat společnost, ale „mohl by zavdat svými teoriemi lidu příležitost k útoku proti současnému společenskému řádu.“⁵⁷ V závěru kapitoly o Husovi autor vyzdvihuje jeho revoluční odkaz a zdůrazňuje, že „pokrokové síly se průběhem našich dějin hlásily k Husovi, zatím co reakce vždy špinila jeho památku a hlavně znevažovala vyorocholení Husova odkazu, husitské revoluční hnutí.“⁵⁸ Připomíná také Husovy zásluhy o rozvoj českého jazyka, zmiňuje jeho činnost pedagogickou a zásluhy o Kutnohorský dekret. Za viníka Husovy smrti je zcela otevřeně označen císař Zikmund.

Konkrétně zmíněná učebnice Václava Husy se od ostatních odlišuje tím, že je v rámci textu o Husovi uveden úryvek z pramene o Husově hrdinské smrti – ze Zprávy o mistru Janu Husovi v Kostnici od Petra z Mladoňovic.

Středoškolská dějepisná učebnice stejného autora (V. Husy) z počátku 60. let *Dějiny Československa* používá vzhledem k osobnosti Husa i celému období husitství ideologicky výrazně umírněnější slovník, i když „sociální rozpory“, „pracující lid“ nebo „opoziční“ či „husitské revoluční“ hnutí přetrvávají. Jana Husa text novější učebnice poněkud polidšťuje a více akcentuje také jeho zásluhy o jazyk, spisovatelskou činnost a s jasným úmyslem také jeho oblibu a podporu lidového zpěvu.⁵⁹ Hus je autorem označen za „mluvčího národa“ vyjadřujícího „zájmy, bolesti i tužby širokých vrstev pracujícího lidu a jednu z největších postav našich dějin, ale i velikou osobnost v dějinách všeho lidstva.“⁶⁰ (Uvádíme jako projev typického megalomanství socialistického politizujícího narativu.)

V učebním textu V. Čapka pro střední odborné školy z 80. let se objevuje Jan Hus v roli „nejodvážnějšího hlasatele nápravy poměrů v církvi a ve společnosti.“⁶¹ Autor jako východisko Husových myšlenek přiznává dílo Jana Viklefa, ale zdůrazňuje, že Hus se od něj lišil vazbou na společenskou praxi, tzn. své názory a myšlenky sděloval v kázáních prostému lidu a posunul tak teoretické úvahy na vyšší úroveň realizované praxe. V textu je rovněž otevřeně přiznána sympatie a podpora krále reformnímu hnutí. O smrti Husa autor píše, že vyvolala velké pobouření mezi všemi vrstvami lidu, a tak se k jeho „odkazu hlásila mohutná masa pětivrženců – husitů, od městské chudiny až po husitskou šlechtu.“⁶² Na závěr kapitoly je citováno

⁵⁵ HUSA, *Dějiny ČSR*, s. 68.

⁵⁶ HUSA, *Dějiny ČSR*, s. 68.

⁵⁷ HUSA, *Dějiny ČSR*, s. 69.

⁵⁸ HUSA, *Dějiny ČSR*, s. 69.

⁵⁹ V textu další kapitoly je pak zmiňována **aktivizační funkce** lidového zpěvu, ze kterého později vzniká husitský chorál. (HUSA 1954, 1962).

⁶⁰ HUSA, Václav. *Dějiny Československa*. Praha 1962, s. 85.

⁶¹ ČAPEK, Vratislav – MICHNOVSKÝ, Václav – SKLADANÝ, Marián. *Dějepis I. Pro 1. ročník středních odborných škol*. Praha 1985, s. 110.

⁶² ČAPEK – MICHNOVSKÝ – SKLADANÝ, *Dějepis I. pro 1. ročník*, s. 110.

Husovo poslední prohlášení na kostnickém koncilu a k němu se vztahuje úkol (přečíst a ocenit jeho postoj). Následují tři otázky a úkoly, včetně komparace názorů Viklefa a Husa.⁶³ Těmito aktivitami se Čapek alespoň částečně přibližuje tehdejší světovým trendům ve výuce a vede žáky k samostatnému myšlení.

V *Malých dějinách československých*, neoficiální dějepisné učebnici v krátkém poválečném období do roku 1948 především na gymnáziích, autor nejprve objasňuje vývoj „mohutného mravně opravného hnutí proti všelikým zlořádům církvi a proti znemravnělosti kněžstva i lidu“⁶⁴, jehož počátky zaznamenává již v době vlády Karla IV. Mezi Husovými předchůdci Krofta jako nejvýznamnějšího vnímá Jana Milíče z Kroměříže, vrchol celého vývoje pak nachází v díle a působení mistra Jana Husa a odboji českého národa nejen proti církvi, ale i nejvyšší státní moci, tj. v husitském hnutí. Hus je v Kroftově publikaci charakterizován jako „správce a kazatel kaple betlémské..., přední z českých profesorů pražské univerzity, spisovatel velikých a znamenitých děl náboženských v řeči české a latinské, oprávněný českého pravopisu, zvelebitel českého jazyka spisovného a pěstitel české lidové písně duchovní“⁶⁵ Autor uvádí, že ke svým názorům Hus „dospěl hlavně studiem spisů Viklefových.“⁶⁶ Husovu roli tedy nepřeceňuje, avšak z jeho textu vyplývá velmi pozitivní postoj k této osobnosti.

Pracovní učebnice dějepisu pro druhou třídu měšťanských škol od E. Štorcha a K. Čondla je koncepčně zcela odlišná od ostatních zmiňovaných učebnic. Protože několikrát byla vydána již v meziválečném období, narativem se shoduje spíše s učebnicemi meziválečnými, kdy jazyk byl velmi květnatý a šlo spíše o velká vyprávění o osobnostech či událostech a akcentování role českého národa v dějinách než o strohou faktografii a vyzdvihování komunistické ideologie. Téma Jana Husa nalezneme v kapitole nazvané „Čechy svědomím Evropy“ opět dále rozdělené na podkapitoly, přičemž přímo reformátorovi jsou věnovány podkapitoly 3 – 5 : „V kapli Betlémské“⁶⁷, „Na universitě“⁶⁸ a „Na Kozím hrádku a v Kostnici“⁶⁹, tj. celkem 7 stran textu, ikonografického materiálu, otázek, úkolů a doporučené rozšiřující literatury. Faktograficky se v podstatě shoduje i tento učební text s ostatními zkoumanými. Na rozdíl od nich není však ideologizován. Zdůrazněno je především Husovo reformátorství pod vlivem Viklefa, národnostní rozpor, který se vlivem jeho učení rozhořel na univerzitě (Němci jsou zmíněni jako odpůrci Viklefa⁷⁰) a postupně se přenesl mezi lid. Dost detailně je zde předstřena i cesta ke kutnohorskému dekretu, jako důvod je vyzdvižen mj. i nesouhlas Němců se svoláním církevního sněmu⁷¹. Autor píše o Husově pevném

⁶³ ČAPEK – MICHNOVSKÝ – SKLADANÝ, Dějepis I. pro 1. ročník, s. 111.

⁶⁴ KROFTA, Kamil. Malé dějiny československé. Orbis Praha 1947, s. 33.

⁶⁵ KROFTA, Malé dějiny, s. 33.

⁶⁶ KROFTA, Malé dějiny, s. 34.

⁶⁷ ŠTORCH, Eduard – ČONDL, Karel. Pracovní učebnice dějepisu pro první třídu měšťanských škol. Státní nakladatelství Praha 1948, s. 115.

⁶⁸ ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 117.

⁶⁹ ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 120.

⁷⁰ ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 118.

⁷¹ ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 118.

přesvědčení a neústupnosti vzhledem ke „*svatokupectví s odpustky*“⁷², i když věděl, že si tím uškodí u samého krále, jenž stál za papežem a... v svém boji nepolevil, ani když někteří z jeho přátel ho opustili a postavili se proti němu⁷³.

Jan Hus je Štorchem zobrazen v celoevropském dobovém kontextu, jako součást celé společnosti jako proměnlivého živého organismu. Akcentována je primárně jeho veliká mravní síla věrnost poznané pravdě. Poslední odstavec kapitoly o Janu Husovi, dojemný popis upálení v Kostnici, je citován ve filmu *Obecná škola* učitelem Igorem Hnízdem (v podání Jana Třísky).⁷⁴ Kromě již zmíněných odlišností (členění textu, obsáhlost, přístup k problematice, ikonografie, otázky, úkoly, doporučená literatura⁷⁵) považujeme za vhodné zmínit také to, že Husovo zjednodušení pravopisu není pouze prostě konstatováno, ale je v učebnici názorně doloženo konkrétními příklady.

Komparace autorských přístupů

V marxistickém pojetí dějin patří Janu Husovi, jako iniciátorovi „husitského revolučního hnutí“ dominantní postavení. Dokladem toho je primárně rozsah textu, počet učebnicových v poměru k dalším osobnostem či obdobím české historie. V tomto ohledu, vzhledem šíři a hloubce výkladu, stojí na prvním místě učebnicový text Václava Husy.⁷⁶

Ve zkoumaných pramenech je mezi Janem Husem a husitským hnutím tak těsná provázanost, že v určitých momentech nelze oddělit jedno od druhého a je třeba zmínit i následující problematiku husitství. Mezi texty jednotlivých autorů v přístupu k osobnosti Jana Husa a k celkovému pojetí problematiky žádné zásadní rozdíly nenacházíme. Drobné diference v detailech či narativu je však možné upozorovat. Všichni autoři akcentují u Husa primárně jeho reformátorství a provázanost teorie s praxí, tj. orientaci na široké lidové masy. Rovněž všichni zmiňují Viklefa jako původní ideový zdroj. Preference myšlenky o „spravedlivém pánovi“ implicitně dokazuje legitimnost Janem Husem probuzeného husitského hnutí. Především Václav Husa v učebnici z první poloviny padesátých let pak podtrhuje Husův revoluční odkaz, v šedesátých letech a později je jeho text již méně radikální (viz výše). Mistra Jana Husa (a ještě více husitské hnutí) ve svém výkladovém textu vztahuje ke komunistické současnosti, resp. k realitě padesátých let. Obdobné hodnocení osobnosti Jana Husa nacházíme také u Čapka.⁷⁷ Autoři Joza, Pösl a Varcl se v Husově charakteristice také shodují s ostatními uvedenými autory. Cílem husitského hnutí podle jejich slov bylo

⁷² ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 120.

⁷³ ŠTORCH – ČONDL, Pracovní učebnice, s. 120.

⁷⁴ Filmové drama/Historický příběh *Obecná škola*, 1991; scénář Zdeněk Svěrák, režie Jan Svěrák.

⁷⁵ Kromě dalších i pramen: MLADENOVIC, Petr z. Zpráva o cestě Husově do Kostnice. Přeložil a vydal V. Flajšhans, 1917).

⁷⁶ Do komparace neřadíme Kroftovy *Malé dějiny československé* z roku 1946 a Štorchovu *Pracovní učebnici dějepisu* (1946, 1948), která byla detailněji rozebrána výše. Nekorespondují s marxistickým pojetím a ve školním prostředí mohly být využívány pouze krátce po válce.

⁷⁷ ČAPEK, Vratislav – MICHNOVSKÝ, Václav – SKLADANÝ, Marián. *Dějepis I. Pro 1. ročník středních odborných škol*. Praha 1985.

šíření Husových myšlenek a idejí husitské revoluce. Na rozdíl od ostatních učebnic negují ale odvetné snahy hnutí.

V. Husa věnuje významnou pozornost ohlasu idejí husitství v zahraničí především v učebnici z roku 1954,⁷⁸ v dalších vydáních již pak v menší míře. Ostatní autoři zkoumaných dějepisných učebnic se zmíněným tématem zabývají pouze periferně, eventuálně vůbec. Případné další odlišnosti týkající se osobnosti Jana Husa jsou minimální. Všichni autoři zdůrazňují revolučnost Husových myšlenek, jeho koherenci s lidovými masami, podíl na sjednocení lidu (ať už kázáními nových myšlenek, podporou lidového zpěvu či zpřístupněním textu široké vrstvě čtenářů zjednodušením pravopisu), neústupnost a hájení pravdy vlastním životem. V učebních textech je také více či méně explicitně akcentován vliv Husa a tradic husitství na český národ v těžkých obdobích jeho existence (pobělohorská doba, války), na umělce z období národního obrození/národnostního hnutí i jako vzor pro dělnictvo v 19. a 20. století.

Učebnice dějepisu z let 1990 – 2021⁷⁹

Současné učebnice dějepisu ze Státního pedagogického nakladatelství Jana Husa žákům představují jako předního kritika církve, univerzitního mistra - pozdějšího rektora Karlovy univerzity a skvělého řečníka.⁸⁰ V základním textu předkládají primárně hlavní fakta, vztahující se k Husově reformátorské činnosti. K evaluaci Husova významu se mají žáci dopracovat samostatně pomocí otázek, u kterých je nutná jejich osobní invence. Explicitní odpověď na ně se v textu neobjevuje.⁸¹

Základní text učebnice je rozšířen o časovou přímku, slovníček pojmů (např. insignie), ikonografii⁸² a doplňující text⁸³. V pracovním sešitě jsou Janu Husovi věnovány další tři úkoly navazující na text učebnice (pravdivost tvrzení, přiřazování, křížovka).⁸⁴

Učebnice z nakladatelství Fraus přináší prakticky stejné informace jako předcházející a i její struktura je obdobná. Klade však větší důraz na aktualizaci dobových událostí a jejich přesah do současnosti a také na mezioborové vazby.⁸⁵ V základním výkladu se objevuje i reakce z Husova kázání, odsuzující pálení Viklefových spisů: *Zlem nazývám spálení knih, které žádného hříchu ze*

⁷⁸ HUSA, Dějiny ČSR.

⁷⁹ Seznam doložek MŠMT je od roku 2011 dostupný na: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>

⁸⁰ VÁLKOVÁ, Veronika. Dějepis 7 pro základní školy. Středověk a raný novověk. Praha 2016, s. 104-105.

⁸¹ Např. Proč Jana Husa přestal podporovat Václav IV.? Proč ho přesto nevydal žádnému církevnímu soudu?

⁸² Mj. nejstarší vyobrazení Husova upálení z doby kolem roku 1430 s vysvětlením týkajícím se kacířské čepice. VÁLKOVÁ, Dějepis 7, s. 104.

⁸³ Např. verše „Ó svolanie konstantské“ opět s vysvětlením. VÁLKOVÁ, Dějepis 7, s. 105.

⁸⁴ PARKAN, František a kol. Dějepis 7 pro základní školy. Středověk a raný novověk. Pracovní sešit. SPN Praha 2016, s. 35.

⁸⁵ MÁCHA, Petr – HORKÁ, Vladimíra – PEVNÁ, Lucie. Hravý dějepis 7. Učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia. Taktik Praha 2017, s. 84-85 (otázka, zda je jiné studium na univerzitách v současnosti a jaký je smysl studijních pobytů v zahraničí nebo informace, že současná podoba Betlémské kaple není původní).

srdce lidí neodstranilo... Na liště s doplňkovým textem jsou žáci krátce seznámeni i s Husovou reformou českého pravopisu.⁸⁶

Nejnovější současné dějepisné učebnice Hravý dějepis jsou z nakladatelství TAKTIK (2017 – 2019). Jedinou odlišností od výše zmíněných učebnic je však obrázek pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí. V ostatních případech se základní informace shodují a otázky nekladou žádné nároky na uvažování žáků. Jediná otázka vztahující se přímo ke sledované osobnosti je položena ve znění „Kdo byl Jan Hus?“⁸⁷

Ze stejného nakladatelství se jako kreativnější jeví učebnice Vlastivědy, která J. Husa již krátce zmiňuje. Žákům při opakování učiva klade otázku na vysvětlení pojmů (např. odpustek, kališník, kacír...) a zadává úkol nakreslit krátký komiks o Husově životě.⁸⁸

Pracovní sešity k učebnicím z nakladatelství Fraus a Taktik přinášejí typologicky stejné otázky a úkoly, jaké najdeme v prvním uvedeném z nakladatelství SPN. Navíc se zde objevuje ještě doplňování slov do souvislého textu a místo křížovky čtyřsměrka.⁸⁹

Komparace autorských přístupů u současných autorů vzhledem k tomu, že všichni předkládají obdobným způsobem stejná fakta a snaží se o multiperspektivitu, by byla irelevantní. Pokud autoři hodnotí Husův přínos, shodují se. Odlišný není ani způsob vyjadřování, stylistika apod.

Současná výuka o Janu Husovi z pohledu dotazníkového šetření

V současnosti existuje celá řada nakladatelství, která vydávají ministerstvem školství⁹⁰ akreditované dějepisné učebnice. Základní školy se mohou rozhodnout pro učebnice nakladatelství SPN, Nová škola, Fraus, Prodos nebo Taktik⁹¹, gymnázia využívají nejčastěji navazující řadu SPN nebo nově učebnicovou řadu z Didaktisu, střední odborné školy pak mají možnost výběru mezi zhuťněným textem SPN, nakladatelstvím Albra a Scientia.

Mezi učiteli dějepisu proběhlo v podzimních měsících roku 2019 dotazníkové šetření, ve kterém se učitelé dějepisu vyjadřovali nejen k tomu, jaké využívají k výuce dějepisu a konkrétně tématu Jana Husa učebnice, ale i jaké další zdroje a materiály do dějepisných hodin zařazují. Inspirací k danému typu výzkumu mi byly primárně texty B. Gracové z Ostravské univerzity.⁹²

⁸⁶ Správně uvedeno, že „je Husovi přisuzována“.

⁸⁷ MÁCHA, Petr – HORKÁ, Vladimíra – PEVNÁ, Lucie. Hravý dějepis 7. Učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia. Praha Taktik 2017, s. 84.

⁸⁸ KLECH, Pavel a kol. Hravá vlastivěda. Praha Taktik 2017.

⁸⁹ MÁCHA, Petr – HORKÁ, Vladimíra – PEVNÁ, Lucie. Hravý dějepis 7. Učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia. Praha Taktik 2017, s. 34.

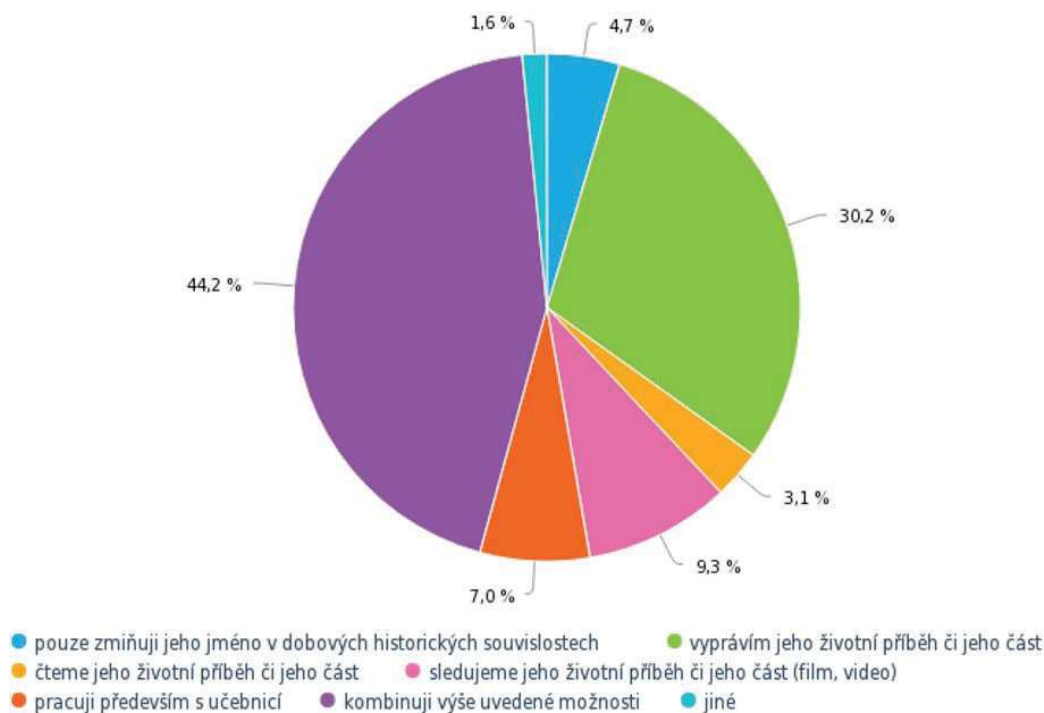
⁹⁰ MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

⁹¹ Kromě jmenovaných některé školy používají také ještě cca 15 let staré učebnice nakladatelství Práce či Dialog.

⁹² GRACOVÁ, Blažena. Významné postavy vědy, umění a politiky ve vědomí české, slovenské a polské studující mládeže. In: Acta Historica Neosoliensia, Tomus 5. Ročenka Katedry histórie FHV UMB, Banská Bystrica 2002, s. 194-209. GRACOVÁ, Blažena. Historické prameny ve školní výuce dějepisu ve světle empirických šetření. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy, 5, 2014, 2, s. 150-160.

Výzkumného online šetření prostřednictvím dotazníků Survio.com se ze 129 respondentů ze všech krajů České republiky zúčastnilo 62 % učitelek a 38 % učitelů mužů všech věkových skupin. Ve výzkumném souboru byly zastoupeny všechny kraje České republiky, nejvyšší procento však tvořili učitelé Královéhradeckého a Pardubického kraje.⁹³ Co se týče stupně školy, na němž dotazovaní působí, tak 68 % z nich uvedlo základní školu, 32 % některý typ střední školy, (15,5 % víceleté gymnázium, 14 % SOŠ s maturitou, 2,5 % čtyřleté gymnázium).

Z následujícího grafu vyčteme odpověď na otázku o způsobu zařazení výuky o Janu Husovi do hodin dějepisu.

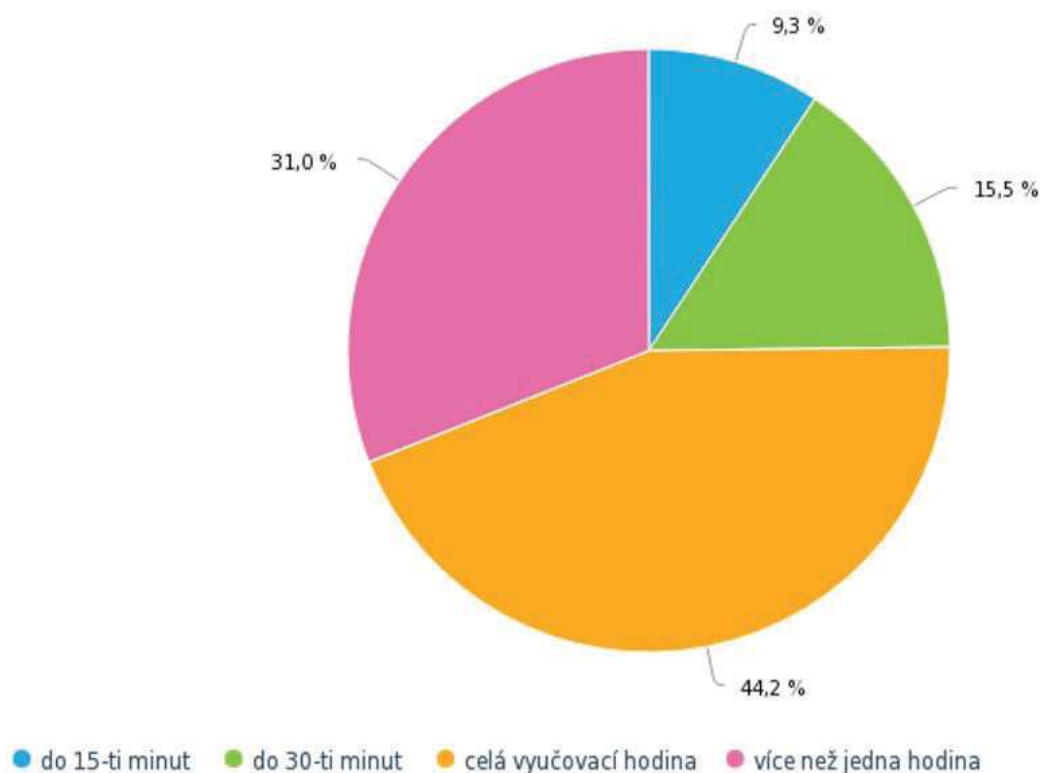
Graf 1. Způsob výuky o M. J. Husovi.

Téměř polovina dotázaných uvedla, že ve výuce o Janu Husovi aplikuje a kombinuje různé metody. Minimum naopak označilo možnost, že pouze zmiňuje jméno reformátora. V případě této reakce jde pravděpodobně o učitele ze středních odborných škol, kteří vycházejí z fakt, že Janu Husovi je věnována dostatečná pozornost v základním vzdělávání a kompenzují stručným shrnutím starších dějin nedostatek času na moderní dějiny.⁹⁴

Výše uvedený dotaz specifikuje dále navazující otázka: jak velký časový prostor je osobnosti přesně věnován?

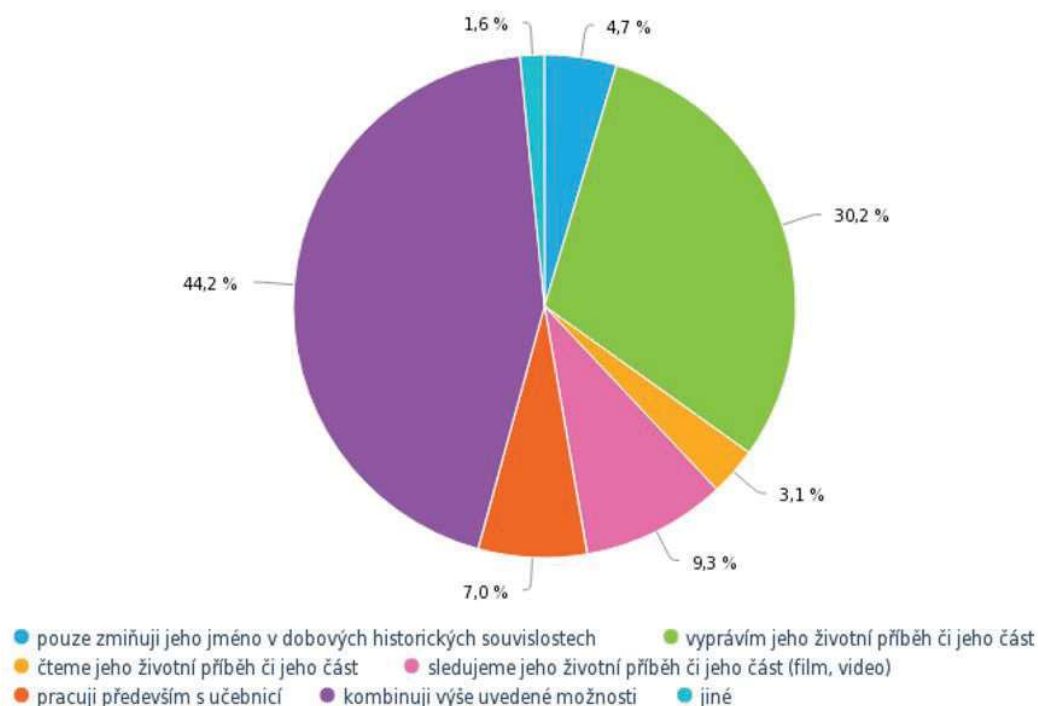
⁹³ Osobní vazba vyučujících na UHK, podpora regionální instituce apod.

⁹⁴ Slova několika respondentů při možnosti „doplnit cokoli dle vlastního uvážení“.

Graf 2. Časový prostor věnovaný ve výuce osobnosti Jana Husa.

Další z otázek se zaměřila na to, jakým způsobem učitelé dějepisu přistupují k předávání informací o Husovi svým žákům. Jak ukazuje následující graf, 44 % dotázaných kombinuje více výukových metod a používá různé zdroje. Přes 30 % respondentů především vypráví Husův životní příběh, volí tedy frontální formu výuky. Dalších 9 % promítá žákům film nebo video a 7% vyučujících využívá učebnici. 3 % dotazovaných pedagogů s žáky čte kazatelův životní příběh a 1,6 % pedagogů čerpá z jiného zdroje.

Graf 3. způsob výuky o M. J. Husovi.

Při upřesnění odpovědi „kombinace uvedených možností“ a „jiné“ uváděli učitelé následující varianty:

„Nižší stupeň gymnázia: práce s učebnicí (časová přímka, popř. text) a vypravování učitele. Vyšší stupeň gymnázia se s Husem seznamuje za domácí úkol. Ve škole pak vyprávějí žáci a učitel doplní, vysvětlí, zdůrazní podstatné...“

„Zmiňuji jméno Jana Husa v historických souvislostech, vyprávím jeho příběh, sledujeme část videa nebo pracujeme s učebnicí.“

„Pracujeme s obrázkem z učebnice, prezentace míst spojených s životem MJH, Dějiny udatného českého národa apod.“

„Vyprávím reformátorův životní příběh, ale jde spíše o formu rozhovorů se studenty. Čteme něco z historických pramenů a také je rozebíráme, jindy sledujeme krátký film.“

„Pracovní listy, kdy žáci vyhledávají a doplňují informace; film a odpovědi na otázky; také analyzují obrazový materiál.“

„Práce s textem (metoda I.N.S.E.R.T.), video na Streamu, učebnice.“

„Zařadíme si Husa do kontextu konce 14. stol a pracujeme s textem v učebnici, s krátkou ukázkou z jeho díla, pouštíme si ukázkou z dokumentárního filmu, ukazujeme si na konkrétním příkladu změnu pravopisu.“

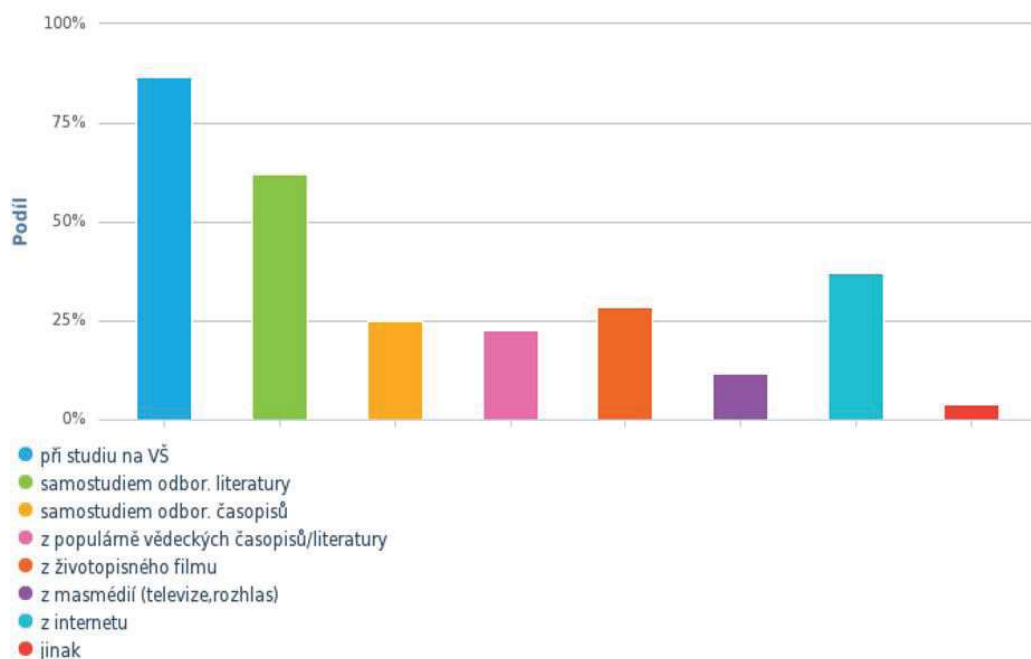
„V hodině pracuji s textem, historickým pramenem (obraz upálení Jana Husa z dobové kroniky) a filmovým materiálem (úryvek z filmu Jan Hus pro starší žáky, úryvek z Dějin udatného českého národa pro mladší žáky).“

„Tvořím vlastní PP prezentace, využíváme učebnice a zařazují práci s dokumentem.“

Z uvedených příkladů je patrné, že velká část respondentů nepatří k vyučujícím dějepisu, kteří vedou pouze výkladovou frontální výuku předimenzovanou

faktografií, jak je současnému českému školství stále vyčítáno, ale snaží se svým žákům dějepisné hodiny co nejvíce zpestřit, do výuky je zapojit a vést je ke kritickému myšlení.

V rámci výzkumu nás kromě jiného zajímalo mimo jiné také to, kde vyučující získali vlastní znalosti o osobnosti Jana Husa. Na dotaz bylo možné vybírat z více variant odpovědí.

Graf 4. Vlastní znalosti o Janu Husovi jsem získal/a.

Možnost „při studiu na VŠ“ zvolilo 87 % dotázaných, dalších 62 % pak uvedlo odpověď „samostudiem odborné literatury“. V pořadí třetí nejvyšší procentuální zisk měla odpověď „z internetu“ (37 %). Všechny další odpovědi vykázaly poměrně vyrovnané skóre mezi 23 a 29 procenty: populárně vědecké časopisy získaly 27 % odpovědí, životopisný film 29 %, samostudium odborných časopisů 23,5 %. Z konkrétně uvedených možností nejnižší procento vyučujících označilo za zdroj svých znalostí masmédiá (TV, rozhlas; 11,5 %).

Jako „jiný“ zdroj byly v odpovědích na navazující otázku uvedeny např. možnosti „historická konference k Husovu výročí“, „přílohy Učitelských novin“, „přílohy Lidových novin“ a „encyklopedie“. Někteří respondenti pak dále konkretizovali autory, publikace či odborné časopisy, které využívají při výuce daného tématu (př. „publikace Šmahela, Čorneje, Fialy, Krofty atd., časopis *Živá historie*, produkce historiků CČSH⁹⁵ a časopis *Český zápas*, film natočený k Husovu výročí r. 2015).

⁹⁵ Církev československá husitská.

Závěr

Dějepisnými učebnicemi tří sledovaných epoch (období meziválečné, doba socialismu a současné učebnice) je Jan Hus, až na malé výjimky, prezentován jako významný církevní reformátor, díky kterému ve 14. století došlo k husitskému hnutí a o české společnosti se dověděl celý tehdejší svět. Za první republiky byl Jan Hus některými autory až příliš idealizován (A. Caha). Meziválečné učebnice mu věnují také nejširší prostor. V období socialismu učebnice vyzdvihovaly boj Husa a především pak jeho následovníků proti sociální nerovnosti obyvatelstva a tzv. třídním rozdílům. Jan Hus se na celých 40 let stal prototypem revolucionáře. Nejvyrovnaněji působí výklad o zkoumané osobnosti v moderních učebnicích dějepisu, tj. po roce 2000. Autoři se snaží informace o Husovi předložit bez osobních invencí, z různých aspektů a dávají rovněž prostor žákům vyvodit vlastní závěry.

Osobnosti Mistra Jana Husa byla a opakovaně je věnována řada vědeckých studií u nás i v zahraničí, není ale zanedbáván ani literaturou populárně naučnou či beletrii. Pozornost mu věnují i nejmodernější média jako je internet, konkrétně například streamová videa, krátké i obsáhlejší dokumentární filmy různé kvality či komiksové příběhy. Populární historickou osobností je Jan Hus i pro širokou českou veřejnost a opakovaně se umísťuje na předních příčkách žebříčku nejocenenějších postav naší minulosti. V roce 2005 proběhla celonárodní televizní anketa „Největší Čech“, ve které se umístil na sedmém místě.⁹⁶ Míru jeho obliby potvrzují rovněž průzkumy veřejného mínění CVVM.⁹⁷ O zvýšený zájem v rámci českého školství, ale i mezi širokou veřejností se jistě zasloužily i aktivity v roce šestistého výročí⁹⁸ Husovy mučednické smrti výstavami, vědeckými konferencemi, historickými diskuzemi (např. odborné historické diskuze Historie.cs) nebo natočením trojdílného filmu Jan Hus⁹⁹ režiséra Jiřího Svobody podle románu Evy Kantůrkové.

Na tomto místě je možné konstatovat, že mistr Jan Hus patří k postavám českého panteonu, kterým je věnována adekvátní pozornost i ve školní výuce dějepisu. Tento fakt vyplynul jak z kvantity a kvality učebnicových informací, tak z odpovědí respondentů online šetření, tj. učitelů dějepisu ZŠ i SŠ v rámci celé ČR.¹⁰⁰

⁹⁶ <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1166142508-nejvetsi-cech/11434-vysledky/>

⁹⁷ Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) je výzkumným oddělením Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Jeho historie sahá do roku 1946, kdy jako součást Ministerstva informací začal fungovat Československý ústav pro výzkum veřejného mínění. Současné Centrum vzniklo v roce 2001 převedením svého předchůdce (IVVM) z Českého statistického úřadu do Sociologického ústavu Akademie věd ČR. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/kdo-jsme>

⁹⁸ 2015.

⁹⁹ <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10446079238-jan-hus/212512120420002/>

¹⁰⁰ Je zcela zřejmé, že do obdobného výzkumu se vždy zapojují aktivní pedagogové se zájmem o obor. Zmíněný fakt v konkrétních příkladových otázkách ovšem nehraje nijak zásadní roli.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Prameny (učebnice dějepisu):

- BIDLO, Jaroslav – ŠUSTA, Josef – HÝBL, František. Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. Díl druhý. Dějiny středního a nového věku do roku 1648. Praha 1921.
- CAHA, Arnošt. Malé dějiny československé. S přehledem občanské nauky. Žactvu škol obecných a občanských. Brno 1920.
- CAHA, Arnošt. Stručné dějiny národa česko-slovenského. Brno 1920.
- ČAPEK, Vratislav – MICHNOVSKÝ, Václav – SKLADANÝ, Marián. Dějepis I. Pro 1. ročník středních odborných škol. Praha 1985.
- ENEA SILVIO (PICCOLOMINI). Historia Bohemica/Historie česká. Ústav pro klasická studia Akademie věd České republiky, z latinského originálu přeložili Martinková, Hadravová a Matl, autor úvodní studie F. Šmahel Praha, KLP 1998.
- HUSA, Václav. (red.) Dějiny ČSR. Praha 1954.
- HUSA, Václav. Dějiny Československa. Praha 1962
- JOZA, Jaroslav – PÖSL, František – VARCL, Ladislav. Dějepis pro kurzy doplnění základního vzdělání. Praha 1967.
- KLECH, Pavel a kol. Hravá vlastivěda 5. Novodobé české dějiny. Učebnice pro 5. ročník ZŠ. Taktik Praha 2017.
- KOLEKTIV autorů. Stručné dějiny Říše [Kurzgefasste Reichsgeschichte] : učebnice dějepisu pro žactvo škol hlavních a nejvyššího stupně škol Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1943.
- KOLEKTIV autorů. Dějepis 7 pro základní školy a víceletá gymnázia. FRAUS Plzeň 2015.
- KROFTA, Kamil. Malé dějiny československé. Orbis Praha 1947.
- MÁCHA, Petr. Hravý dějepis 7. Pracovní sešit pro ZŠ a víceletá gymnázia. Taktik Praha 2017.
- MÁCHA, Petr – HORKÁ, Vladimíra – PEVNÁ, Lucie. Hravý dějepis 7. Učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia. Taktik Praha 2017.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. Jan Hus. Naše obrození a naše reformace. Praha 1908.
- MLADONIOWICZ, Petri de. Relatio de Magistro Johanne Hus. In: Fontes rerum Bohemicarum VIII. Petri de Mladoniowicz opera historica nec non aliae de M. Johanne Hus et M. Hieronymo Pragensi relationes et memoriae. S. 25–120. Ed. Václav Novotný, Praha 1932.
- PARKAN, František a kol. Dějepis 7 pro základní školy. Středověk a raný novověk. Pracovní sešit. SPN Praha 2016.
- PEKAŘ, Josef. Dějiny československé. Praha 1921.
- PEKAŘ, Josef. Z domova a ciziny. Díl 2. Obrazy z dějin starověkých a středověkých. Pro nižší třídy škol středních. Praha 1923.
- PEKAŘ, Josef. Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupený: pro nejvyšší třídy škol středních Praha: Historický klub (1872-1981), 1914.
- PEKAŘ, Josef. Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních. Praha: Historický klub [Höfer a Klouček, distributor], 1921.
- PEŠEK, Josef. Z domova a ciziny. III. Obrazy z dějin středověkých a novověkých pro nižší třídy škol středních. Praha 1924.
- ŠTORCH, Eduard – ČONDL, Karel. Pracovní učebnice dějepisu pro první třídu měšťanských škol. Státní nakladatelství Praha 1948.
- TOMEK, Václav Vladivoj. Děje království českého, Praha 1885.
- TOMEK, Václav Vladivoj. Děje mocnářství rakouského. Praha 1881.
- VÁLKOVÁ, Veronika. Dějepis 7 pro základní školy. Středověk a raný novověk. SPN Praha 2016.

Monografie a sborníky jako celek:

- AUGUSTA, Pavel a kol. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha 1993.
BENEŠ, Zdeněk. Co je a co není oborová didaktika. Praha 2009.
FORST, Vladimír ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Díl 2/1 (H-J). 1. vyd. Praha 1993, s. 396.
KAPUSTOVÁ, Irena. Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti. OSU Ostrava 2021.
KUTNAR, František. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické. Praha 1977.
MATERNICKI, Jerzy. Nowe drogi w nauczaniu historii. Lodž 1991.
NODL, Martin. Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007.
QUIRIN, Heinz. Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte. Stuttgart 1991.
SCHÖNER, Alexander – SCHREIBER, Waltraud – SOCHATZY, Florian. Analyse von Schulbüchern als Grundlage empirischer Geschichtsdidaktik. Stuttgart 2013.
SCHREIBER, Waltraud – SCHÖNER, Alexander. Für Geschichtsbewusstsein. Teilprojekt – Schulbuchanalyse. GEI Institut 2008.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

- GRACOVÁ, Blažena. Významné osobnosti německé a rakouské kultury a politiky ve vědomí české studující mládeže. In *Historica* 6, Ostrava, FF OU 1998, s. 121-136.
GRACOVÁ, Blažena. Významné české a polské osobnosti v historickém vědomí studující mládeže. In *Historica* 5, Ostrava, FF OU 1997, s. 197-223.
GRACOVÁ, Blažena. Významné postavy vědy, umění a politiky ve vědomí české, slovenské a polské studující mládeže. In *Acta Historica Neosoliensia*, Tomus 5. Ročenka Katedry histórie FHV UMB, Banská Bystrica 2002, s. 194-209.
GRACOVÁ, Blažena. Historické prameny ve školní výuce dějepisu ve světle empirických šetření. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy*, roč. 5, 2014, 2, s. 150-160.
MALÝ, Radomír. Heslo do slovníku. In KANTŮRKOVÁ, E. (ed.). Pekařovské studie. Praha 1995, s. 19.
NOVOTNÝ, Robert. Jan Hus a husitství v učebnicích dějepisu. In *Dějiny a současnost: kulturně historická revue* 2002, roč. 24, č. 4, s. 13-17.

Internetové zdroje:

- POLC, Jaroslav V. Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti. Dostupné z https://cs.wikisource.org/wiki/Jan_Hus_v_představách_šesti_staletí_a_ve_skutečnosti
Seznam doložek pro učebnice MŠMT dostupný na: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic?lang=1>
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1166142508-nejvetsi-cech/11434-vysledky/>
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10446079238-jan-hus/212512120420002/>
<https://cvvm.soc.cas.cz/cz/kdo-jsme>

Počet slov: 8 455

Počet znaků vrátane medzier: 57 774